

Bartosz Włodarski

Szkoła Nauk Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego
1920-1949

Księgarnia Akademicka

**Szkoła Nauk Politycznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego
1920-1949**

SOCIETAS

seria pod redakcją
BOGDANA SZLACHTY

76

Bartosz Włodarski

Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego 1920-1949

Kraków

© Copyright by Bartosz Włodarski, 2015

Recenzent:
prof. dr hab. Andrzej Zięba

Opracowanie redakcyjne:
Małgorzata Hertmanowicz-Brzoza

Projekt okładki:
Justyna Kolarz-Piotrowicz

Na okładce wykorzystano symbol krakowskiej Szkoły Nauk Politycznych
odtworzony i opracowany graficznie przez autora

Książka dofinansowana przez Wydział Prawa i Administracji,
Wydział Studiów Międzynarodowych i Politycznych oraz Instytut Nauk Politycznych
i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego

ISBN 978-83-7638-442-9

KSIĘGARNIA AKADEMICKA

ul. św. Anny 6, 31-008 Kraków
tel./faks: 12 431 27 43, 12 421 13 87
e-mail: akademicka@akademicka.pl

Księgarnia internetowa:
www.akademicka.pl

Spis treści

Wstęp	9
Rozdział 1. Geneza Szkoły Nauk Politycznych UJ	17
1.1. Tradycja nauczania politologii na Uniwersytecie Jagiellońskim – od Katedry Umiejętności Politycznych do działalności naukowej profesora Franciszka Kasparka.....	17
1.2. Michał Rostworowski jako kontynuator myśli Franciszka Kasparka i twórca niezależnej politologii krakowskiej	32
1.3. Polska Szkoła Nauk Politycznych 1911-1914	44
Rozdział 2. Organizacja Szkoły Nauk Politycznych UJ 1920-1939.....	69
2.1. Szkoła Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa UJ w dwudziestoleciu międzywojennym – początki działalności, podstawy prawne, finanse, cele i niezrealizowane plany	69
2.2. Kadra naukowa Szkoły Nauk Politycznych	88
2.3. Studenci Szkoły i działalność Koła Uczniów i Absolwentów SNP	107
Rozdział 3. Program studiów i nauczanie w Szkole Nauk Politycznych	133
3.1. Blok przedmiotów politycznych.....	135
3.2. Przedmioty z zakresu stosunków międzynarodowych	155
3.3. Przedmioty ekonomiczne i pozostałe	172
Rozdział 4. Szkoła Nauk Politycznych wobec rodzących się w dwudziestoleciu międzywojennym totalitaryzmów	187
4.1. Przemiany polityczne i ustrojowe Niemiec nazistowskich w wykładach Szkoły Nauk Politycznych	187
4.2. Imperialne oblicze faszyzmu włoskiego w wykładach Szkoły Nauk Politycznych	197
4.3. Obraz Rosji sowieckiej w wykładach Szkoły Nauk Politycznych	210
Rozdział 5. SNP UJ jako placówka nowoczesna i niezależna.....	229
5.1. Krakowska szkoła myślenia politycznego: instytucjonalny wymiar władzy, normatywizm, geopolityka.....	229
5.2. Wznowienie działalności, Szkoła Nauk Politycznych w latach 1946-1949	247

5.3. Transpozycja myśli Szkoły w zmieniających się warunkach polityczno-ustrojowych oraz działalność Konstantego Grzybowskiego	260
Zakończenie	281
Bibliografia	287
Źródła	287
Zbiory dokumentów	287
Skrypty Szkoły Nauk Politycznych UJ z lat 1920-1939.....	290
Podręczniki z serii <i>Biblioteka Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego</i>	292
Pisma kadry naukowej PNSP i SNP UJ.....	292
Deklaracje, przemówienia, mowy.....	301
Słowniki, encyklopedie, informatory	302
Prasa.....	303
Źródła internetowe	303
Literatura.....	303
Wykaz skrótów	311
Spis tabel	313
Prezesi Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych	315
Aneks	317
Wykaz ilustracji	337
Summary	341
Indeks nazwisk	343

Książka ta jest skróconą wersją pracy doktorskiej powstałej w Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych UJ, w Katedrze Konstytucjonalizmu i Ustrojów Państwowych pod kierownictwem i opieką naukową prof. dr. hab. Andrzeja Zięby, którego życzliwości i staraniom zawdzięczam również to, że mogła się ona ukazać w druku. Na kształt publikacji wpływ miały także recenzje doktoratu autorstwa Pani prof. dr hab. Grażyny Ulickiej i Pana prof. dr. hab. Jacka Majchrowskiego, których uwagi były dla mnie bardzo istotne.

Jej opublikowanie nie byłoby także możliwe, gdyby przedsięwzięcia tego nie wsparli życzliwie Pani dziekan Wydziału Prawa, prof. dr hab. Krystyna Chojnicka, Pan dziekan Wydziału Studiów Międzynarodowych i Politycznych prof. dr hab. Bogdan Szlachta oraz Pan dyrektor Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych dr hab. Robert Kłosowicz, prof. UJ.

Praca pojawia się w roku obchodów sześćsetpięćdziesięciolecia istnienia Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którym już ponad dwieście lat temu podejmowano próby tworzenia i przekazywania wiedzy o dyscyplinie określanej dzisiaj jako szeroko pojęte nauki polityczne. Kwestie dotyczące spraw międzynarodowych i stosunku do nich były więc, jak widać, zawsze, nawet wówczas, gdy brakowało własnej państwowości, istotne dla krakowskiego środowiska naukowego i stanowiły przedmiot jego badań. Tradycje te rozwinęła Szkoła Nauk Politycznych UJ, a kontynuuje je uniwersytecki Instytut Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych i o tym właśnie przypomina ta książka.

Wstęp

Szkoła Nauk Politycznych była instytucją edukacyjną oferującą studentom dwuletnie kursy poświęcone tematyce politologicznej, uzupełniające i pogłębiające główny tok ich studiów, które kończyły się – po zdaniu przewidzianych egzaminów – przyznaniem osobnego dyplomu. Istniała ona w latach 1920-1949¹ w strukturach organizacyjnych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Założona i w pierwszym okresie kierowana przez Michała Rostworowskiego, bywa mylona lub łączona z jego wcześniejszą inicjatywą – Polską Szkołą Nauk Politycznych, działającą od 1911 do 1914 r., którą profesor, nie chcąc wkleść się w zależność od kontrolowanego przez władze zaborcze Uniwersytetu, założył i prowadził jako placówkę prywatną². Rostworowski chciał stworzyć akademię kształcącą świadome politycznie kadry obywateli dla odrodzonego państwa polskiego. Szkoła ta wpisuje się w tradycje akademickiego nauczania politologii, które na Uniwersytecie Jagiellońskim sięgają początków XIX w. i wiążą się z powstaniem w 1801 r. w ramach Wydziału Prawa Katedry Umiejętności Politycznych oraz z uczonymi takimi jak Franciszek Kasperek, który, będąc profesorem prawa państwowego, zajmował się zagadnieniami filozofii państwa i prawa, w tym problematyką granic władzy państwowej, i postulował usamodzielnienie się *umie-*

¹ Za faktyczny początek działalności Szkoły uważa się objęcie patronatu nad nią przez Wydział Prawa, co znajduje odzwierciedlenie w aktach SNP określających czas jej działalności na lata 1920-1939. Trzeba dodać, że nie wszyscy badacze zajmujący się Szkołą przyjmują takie ramy czasowe, np. Urszula Perkowska uznaje, że rozpoczęła ona działalność w roku 1921, kiedy zaczęto wykłady.

² Nazwy obu Szkół były używane, zwłaszcza potocznie, niekonsekwentnie i często mylone. Pierwszą z nich – Polską Szkołę Nauk Politycznych z czasów zaborów – nazywano często w skrócie Szkołą Nauk Politycznych. Druga z kolei – Szkoła Nauk Politycznych – używała nazwy swej poprzedniczki aż do 19 IV 1929 r. Istniała pieczęć Szkoły z tą właśnie nazwą, równocześnie funkcjonowała nazwa Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie, a na ozdobnych pieczęciach – Szkoła Nauk Politycznych przy Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie (zob. Aneks, pieczęcie). Wydaje się, że wiążąca powinna być nazwa używana w statucie Szkoły, a więc Szkoła Nauk Politycznych. Dla uniknięcia nieporozumień powszechnie nazywano Szkołę Nauk Politycznych z lat 1920-1949 Szkołą Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego, w skrócie SNP UJ (w odróżnieniu od wcześniejszej PSNP). Takie właśnie nazewnictwo przyjął jeden z dyrektorów Szkoły, L. Ehrlich, a za nim A. Zięba (*Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” t. 53, 2001, z. 2, s. 213) i taka nazwa – obok ogólnego określenia Szkoła Nauk Politycznych (SNP) – jest tu stosowana.

jętności politycznych jako dyscypliny naukowej. Tej idei poświęcił się Michał Rostworowski, uczeń i od 1903 r. następca Kasparka w Katedrze Prawa Państwowego Wydziału Prawa UJ, absolwent paryskiej Wolnej Szkoły Nauk Politycznych (*École Libre des Sciences Politiques*), który postanowił jej model przenieść do Polski. Udało mu się zaangażować w pracę na jej rzecz wybitnych przedstawicieli różnych pokoleń i środowisk, między innymi Józefa Feldmana, Konstantego Grzybowskiego, Mariana Jedlickiego, Kazimierza Kumanieckiego, Stanisława Kutrzebę czy Macieja Starzewskiego. W dwudziestoleciu międzywojennym Szkoła stała się kuźnią kadr dla państwa oraz miejscem kształtowania obywatelskich postaw, a o sile jej oddziaływania świadczą biografie wielu jej wybitnych studentów, do których należeli między innymi Wojciech Natanson, Ludwik Bar, Jerzy Turowicz i późniejsi profesorowie – Józef Feldman, Stefan Grzybowski, Marian Jedlicki czy Maciej Starzewski. Absolwentem SNP był również Konstanty Grzybowski, który został później wykładowcą Szkoły, a w 1969 r. współtworzył Instytut Nauk Politycznych UJ. W 1946 r. Szkołę reaktywowano, a jej nowym dyrektorem został (związany wcześniej ze Studium Dyplomatycznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie) Ludwik Ehrlich. Szkoła przetrwała trzy lata i w 1949 r. została zlikwidowana.

Szkoła Nauk Politycznych, jako element długiej tradycji uprawiania i nauczania politologii na UJ, warta jest gruntownego zbadania. Istnieje zaledwie kilka publikacji, których autorzy podejmowali tę tematykę. Jednym z nich jest artykuł Andrzeja Zięby *Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*³, napisany z okazji jubileuszu osiemdziesiątej rocznicy nauk politycznych na Wydziale Prawa UJ. Urszula Perkowska dokonała zestawienia danych statystycznych dotyczących programu nauczania i studentów w artykule *Polska Szkoła Nauk Politycznych 1911-1914, Szkoła Nauk Politycznych 1921-1939*⁴. Krótką notę dotyczącą Szkoły autorstwa Danuty Grodowskiej-Kulińskiej i Leszka Hajdukiewicza zawiera *Inwentarz Akt Wydziałów i Studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954)*⁵. Leszek Hajdukiewicz napisał także na podstawie akt Polskiej Szkoły Nauk Politycznych artykuł *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*⁶.

Celem tej pracy jest wypełnienie istniejącej luki i ukazanie organizacji oraz programu SNP, środowiska jej studentów, kadry i jej spuścizny intelektualnej. Opisanie SNP jako instytucji wymaga analizy jej statutu, podstaw prawnych, dokumentów programowych, regulaminów, struktury i finansów. Zbadanie programu nauczania

³ *Ibidem*.

⁴ U. Perkowska, *Studia i kursy zawodowe na Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1868/69-1938/39*, Kraków 1995.

⁵ D. Grodowska-Kulińska, L. Hajdukiewicz, *Szkoła Nauk Politycznych 1920-1949*, Kraków 1997 oraz M. Barcik, *Polska Szkoła Nauk Politycznych w Krakowie 1911-1914*, [w:] J. Michalewicz (red.), *Inwentarz Akt Wydziałów i Studiów Uniwersytetu Jagiellońskiego 1850-1939 (1954)*, Kraków 1997.

⁶ L. Hajdukiewicz, *Geneza i początki Polskiej Szkoły Nauk Politycznych w Krakowie*, [w:] R. Dutkova, J. Dybiec, L. Hajdukiewicz (red.), *Studia z dziejów oświaty i kultury umysłowej w Polsce XVIII-XX w. Księga ofiarowana Janowi Hulewiczowi*, Wrocław 1977.

zakłada analizę ogólnej koncepcji programowej, która wyraźnie ewoluowała, i odtworzenie treści wykładów stanowiących jej realizację. Jeśli chodzi o studentów, celem jest statystyczna analiza tej grupy, opis jej jako pewnego środowiska, a także przedstawienie działalności Koła Uczniów i Absolwentów SNP. Na temat wykładowców zebrano tu dane statystyczne – ilu ich było, kim byli i czym zajmowali się zawodowo, oraz wskazano grupę najmocniej związanych ze Szkołą osób, których wpływ na jej kształt, a także wykształcenie i wychowanie młodzieży był największy.

Szkoła Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego istniała w dwóch różnych sytuacjach politycznych, gospodarczych, społecznych etc., a to zmusza do osobnego zbadania i opisanie jej w dwudziestoleciu międzywojennym oraz w latach 1946-1949. Celem pracy jest również ukazanie, na ile była ona częścią tradycji uprawiania i nauczania politologii na UJ, do czego konieczne jest porównanie z jej poprzedniczką, Polską Szkołą Nauk Politycznych, a nawet sięgnięcie do czasu powstania na początku XIX w. Katedry Umiejętności Politycznych.

W pracy zaprezentowano także cele SNP, niezrealizowane plany i postulowane projekty jej zreformowania. Zawiera ona też próbę odpowiedzi na pytanie o znaczenie Szkoły dla rozwoju politologii jako dyscypliny naukowej, w tym szczególnie dla tradycji uprawiania tej gałęzi wiedzy na UJ. Punktem wyjścia jest tu więc opis tej instytucji w aspekcie historycznym, ze szczególnym uwzględnieniem tradycji nauczania nauk politycznych, sięgającej Katedry Umiejętności Politycznych i działalności F. Kasparka. Istotna jest także odpowiedź na dwa pytania – w jakim stopniu pod względem programowym i personalnym SNP odwoływała się do działalności prywatnej placówki z okresu zaborów oraz czy po reaktywacji w 1946 r. była kontynuacją Szkoły z okresu dwudziestolecia międzywojennego. Istotna jest także odpowiedź na pytanie, jak postrzegano i jak relacjonowano studentom Szkoły w wykładach obraz rodzących się totalitaryzmów. Wyjaśnienia wymaga, czy środowisko intelektualne skupione wokół SNP wypracowało własną metodologię i sposób ujmowania zjawisk politycznych i czy w związku z tym można mówić w tym kontekście o krakowskiej szkole myślenia politycznego.

Podstawowym materiałem źródłowym pracy są dokumenty dotyczące SNP UJ, a także Polskiej Szkoły Nauk Politycznych oraz Katedry Umiejętności Politycznych działającej na Wydziale Prawa UJ, zachowane w archiwum uniwersyteckim. W celu zbadania podstaw prawnych i struktury organizacyjnej SNP UJ konieczne było odwołanie się do aktów normatywnych, w tym przede wszystkim statutów i regulaminów Szkoły. Przeanalizowano także teczki osobowe pracowników Szkoły oraz akta Koła Uczniów i Absolwentów Szkoły Nauk Politycznych, przekazane do Archiwum UJ przez ostatniego przedwojennego prezesa tego towarzystwa Ottona Beiersdorfa, które nie zostały jeszcze dotąd opracowane. Szczególnie cennym źródłem są publikowane coroczne sprawozdania Koła Uczniów i Absolwentów SNP, których dopełnieniem jest wywiad z O. Beiersdorfem. Jego wspomnienia dostarczają wielu informacji na temat funkcjonowania Szkoły oraz jej studentów. Stenogram wywiadu znajduje się w Aneksie.

Przeanalizowano także dorobek naukowy wykładowców i współpracowników Szkoły. Tematykę i treść przedmiotów można było w znacznym stopniu odtworzyć,

analizując skrypty wydawane nakładem Koła Uczniów i Absolwentów SNP, a oparte na stenogramach wykładów spisanych przez studentów. Niestety, nie wszystkie się zachowały. Pozostała jeszcze analiza publikacji monograficznych, artykułów naukowych, a także książek popularyzatorskich i tekstów prasowych autorstwa profesorów i wykładowców Szkoły oraz ich wspomnień, pamiętników, listów czy przemówień. Pozwoliła ona na poznanie ich dorobku naukowego oraz opinii i poglądów na temat szeroko rozumianych nauk politycznych.

Rozdział pierwszy, o charakterze historycznym, dotyczy genezy Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego i obejmuje okres od początku XIX w. do wybuchu pierwszej wojny światowej. Za początek uprawiania i nauczania politologii na UJ można uznać wprowadzenie na Wydziale Prawa w 1801 r. wykładu *Umiejętności polityczne*, który w zamiarze władz zaborczych – ujednolicony w skali wszystkich uniwersytetów monarchii Austro-Węgierskiej – miał służyć indoktrynacji i germanizacji, a dzięki polskim profesorom stał się narzędziem nauczania niezależnego myślenia o polityce. Przełomowe znaczenie dla rozwoju politologii miała aktywność F. Kasparka, który przekonywał o wadze umiejętności politycznych dla współczesnego wykształcenia oraz postulował reformę studiów prawniczych zakładającą szersze uwzględnienie w ich toku nauk politycznych. Wniósł on do kanonu uprawiania politologii zainteresowanie państwem, a także dostrzegł potrzebę pogłębienia badań w obszarze nauk społecznych jako tak zwanych pomocniczych nauk politycznych⁷. Przejęcie po śmierci profesora Kasparka przez M. Rostworowskiego Katedry Umiejętności Politycznych ukazuje istnienie pewnej ciągłości personalnej, opartej na relacji mistrz–uczeń, która również jest elementem tradycji krakowskiej politologii.

Etapem powstawania SNP było założenie przez M. Rostworowskiego Polskiej Szkoły Nauk Politycznych – placówki prywatnej, ale związanej z UJ choćby przez wykładowców w niej profesorów. Inspiracją do powołania tego typu instytucji były studia w paryskiej *École Libre des Sciences Politiques*, której model – oparty na niezależności badań, nauczania i finansów, specyficznej organizacji i ducha wspólnotowym spajającym uczniów i wykładowców – starał się Rostworowski zastosować w warunkach polskich. Szkoła Nauk Politycznych była życiową pasją Rostworowskiego; jego osobowość, doświadczenia życiowe, wykształcenie, a także pozytywistyczne cechy charakteru wyraźnie odcisnęły swoje piętno na krakowskiej szkole politologicznej, której nie sposób zrozumieć bez poznania jego niezwyklej biografii.

Ostatnia część pierwszego rozdziału to opis PSNP (1911-1914) jako poprzedniczki organizacyjnej SNP UJ (1920-1949), ale też instytucji będącej zacznym pewnego środowiska intelektualnego. Przedstawiono w niej sylwetki ojców-założycieli Szkoły, za których obok Rostworowskiego uważano Włodzimierza Czerkawskiego i Władysława Leopolda Jaworskiego, działalność Towarzystwa Polskiej Szkoły Nauk Politycznych, problemy związane z uruchomieniem i funkcjonowaniem Szkoły, jej rzekome konkurowanie ze związaną ze środowiskami lewicowymi Polską Szkołą Nauk Społecz-

⁷ F. Kasperek, *Prawo polityczne ogólne z uwzględnieniem austriackiego razem ze wstępną nauką o państwie*, t. 1, Kraków 1877, s. 1-5.

Sfera związków prawa i nauk politycznych oraz wzajemnego oddziaływania na siebie tych dyscyplin jako *differentia specifica* tradycji nauk politycznych na Uniwersytecie Jagiellońskim zostaje w monografii rozpoznana, usystematyzowana i skomentowana z dużą swobodą i kompetencją. Dzieje się tak za sprawą predyspozycji i kwalifikacji naukowych autora. Jako absolwent studiów magisterskich i doktoranckich na kierunku politologia na Uniwersytecie Jagiellońskim, legitymujący się równocześnie pokaźnym stażem w dziedzinie studiów prawniczych potrafi dr Bartosz Włodarski wnikać w naturę prawniczo-politologicznego środowiska akademickiego Szkoły Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. W konsekwencji rozumie jego etos, wydobywa w autorskiej narracji oryginalne i specyficzne właściwości uprawiania nauk politycznych w tym ośrodku i ukazuje kontynuowanie dorobku Szkoły w działalności naukowo-dydaktycznej Instytutu Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Z recenzji prof. dr. hab. Andrzeja Zięby

www.akademicka.pl

